

IN MEMORIAM

JAN TOMICKI (1932—1988)

8 czerwca 1988 r. jedna z chorób cywilizacyjnych współczesności przerwała życie profesora Jana Tomickiego, do niedawna pełnego energii i planów twórczych, zmierzających do gruntownej przebudowy podstaw historii polskiego ruchu robotniczego. Był bez wątpienia jednym z najlepszych w Polsce znawców międzynarodowego i polskiego ruchu robotniczego ujmowanego nie w izolacji, lecz na szerokim tle dziejów politycznych i myśli społecznej XX wieku. Długo przygotowywał się do roli organizatora rozległych badań; przeszedł przez wszystkie szczeble historycznego wtajemniczenia — od archiwisty i redaktora, do profesora, koordynatora wielkiego problemu badawczego obejmującego dziesiątki badaczy z różnych ośrodków naukowych w kraju, których umiał skupić na początku lat osiemdziesiątych w partyjnej uczelni humanistycznej i tchnąć w nich nadzieję na perspektywę wielkich dokonań, wolnych od koniunkturalnych ograniczeń.

Miał wpływ na rozmaite decyzje polityczne i umiał z tego zrobić właściwy użytek, czego przykładem może być fakt, iż to wedle jego koncepcji zorganizowano uroczyste obchody 50 rocznicy zgonu i 120 urodzin wybitnego działacza socjalistycznego Ignacego Daszyńskiego. Przewodniczył sesji naukowej jemu poświęconej, zorganizowanej przez Instytut Historii Ruchu Robotniczego Akademii Nauk Społecznych, Kancelarię Sejmu PRL i Centralne Archiwum KC PZPR. Zdołał jeszcze, nim choroba zmusiła go do bierności, współuczestniczyć w wypracowaniu generalnych kierunków likwidacji przemilczeń i zafałszowań w najnowszej historii Polski i stosunków polsko-radzieckich.

Odszedł od nas uczony-humanista, organizator badań, wychawawca młodych kadr, świetny popularyzator, działacz społeczny, ludziom wielce życzliwy, ale też i konsekwentnie zwalczający wokół siebie zło, tandetę i sztuczne wielkości.

Urodził się 24 czerwca 1932 r. w Psarach pow. Koło w wielodzietnej rodzinie chłopskiej. W czasie okupacji hitlerowskiej w 1940 r. został wraz z całą rodziną wysiedlony ze wsi rodzinnej do Generalnego Gubernatorstwa. W Izbicy Kujawskiej rozpoczął naukę w gimnazjum, ale musiał ją przerwać, by podjąć pracę zarobkową. Pracował w PKO najpierw w Warszawie, a potem w Łodzi, uczęszczając

równocześnie do liceum dla pracujących, które ukończył w 1952 r. Następnie w latach 1952—1956 odbywał studia historyczne na Uniwersytecie Warszawskim. Bezpośrednio po ich ukończeniu podjął pracę w Zakładzie Historii Partii przy KC PZPR zrazu jako archiwista; potem był redaktorem w zespole kwartalnika „Z pola walki”, zaś w latach 1967—1971 kierował Sekcją Międzynarodowego Ruchu Robotniczego w ZHP.

W latach 1960—1968 uczestniczył w seminarium naukowym prof. dr. Henryka Jabłońskiego na Uniwersytecie Warszawskim. Przygotowywał rozprawę doktorską na temat *Działalność polityczna Norberta Barlickiego* — obronił ją 6 kwietnia 1966 r.

Od 1 września 1971 r. był J. Tomicki adiunktem w Wyższej Szkole Nauk Społecznych. Przygotowywał rozprawę habilitacyjną na temat: *Rozpad II Międzynarodówki i powstanie Socjalistycznej Międzynarodówki Robotniczej*, na podstawie której Rada Naukowa Instytutu Historii PAN nadała mu w 1973 r. stopień doktora habilitowanego. 1 lipca 1974 r. uzyskał tytuł naukowy docenta, zaś tytuł profesora nadzwyczajnego Rada Państwa nadała mu 21 maja 1980 r. Miał wtedy za sobą półroczne studia archiwalne w Austrii, w drugiej połowie 1981 r. prowadził prace badawcze w Republice Federalnej Niemiec i w Holandii. Był aktywny na forum dorocznym konferencji naukowych historyków ruchu robotniczego w Linzu. Miał też coraz bogatsze doświadczenia w działalności dydaktycznej, prowadząc — obok zajęć w WSNS — konwersatorium z historii najnowszej na Wydziale Historycznym UW.

1 marca 1983 r. po przejściu na emeryturę prof. dr. Ireny Koberdowej objął kierownictwo Zakładu Historii Polskiego i Międzynarodowego Ruchu Robotniczego w Instytucie Ruchu Robotniczego ANS, a równocześnie zaczął prowadzić wykłady i seminarium magisterskie na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW. Wtedy też został lektorem KC PZPR i członkiem zespołu partyjnego historyków przy KC PZPR. W latach 1982—1983 kierował studium podyplomowym historii najnowszej dla nauczycieli w ANS. Nadto aktywnie działał w Towarzystwie Miłośników Historii.

1 września 1984 r. powołano go na stanowisko dyrektora Instytutu Historii Ruchu Robotniczego ANS, którą to funkcję pełnił równoległe z funkcją kierownika zakładu — potem przekazał ją doc. dr. hab. Lucjanowi Kieszczyńskiemu. Prowadził liczne zajęcia dydaktyczne w ANS, a w szczególności kilkudziesięciosobowe seminarium, z którego 8 jego uczniów uzyskało stopień doktora. 10 lipca 1986 r. Rada Państwa nadała mu tytuł profesora zwyczajnego. Był członkiem rad naukowych IHRR, Instytutu Historii PAN, członkiem komitetów redakcyjnych „Dziejów Najnowszych”, „Z pola walki”, „Dokumentów i materiałów do historii stosunków PRL—NRD” i „Polskiej Biblioteki Historycznej” PTH w wersjach obcojęzycznych. W IHRR był koordynatorem problemu resortowego pt. „Tradycje i wartości polskiego ruchu robotniczego”.

Profesor Jan Tomicki od początku swego rozwoju naukowego zajął się biografią polityczną jako gatunkiem publikacyjnym. Najpierw zafrapowała go sylwetka Norberta Barlickiego, którego działalność polityczna stała się przedmiotem jego rozprawy doktorskiej. Praca ta ukazała się drukiem nakładem PWN w 1968 r. i zyskała autorowi uznanie w postaci prestiżowej nagrody tygodnika „Polityka”. Po kilkunastu latach J. Tomicki wrócił do tej postaci, ogłaszając wybór publicystyki Norberta Barlickiego (*Muszą zamilknąć spory na lewicy*, Warszawa 1980) i przygotowując dla „Książki i Wiedzy” poszerzone wydanie biografii Barlickiego (w druku).

Z kolei zajął się dziejami międzynarodowego ruchu robotniczego, ale nie zarzucił prac nad biografiami działaczy socjalistycznych. Owocem tych wysiłków była wydana przez „Iskry” popularnie ujęta sylwetka Mieczysława Niedziałkowskiego (1978). Główny tor zainteresowań badawczych zaowocował artykułami: *Partie socjaldemokratyczne wobec Międzynarodówki Komunistycznej w latach 1919—1920* („Z pola walki” 1971, nr 4) i *Powstanie II Międzynarodówki* („Przegląd Humanistyczny” 1974, nr 8). Dla celów dydaktycznych opracował zarys pt. *Międzynarodowy ruch robotniczy w latach 1929—1939* (WSNS, Warszawa 1974), a następnie *Dzieje II Międzynarodówki 1914—1929* (Warszawa 1979), która to książka zyskała mu nagrodę Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. J. Tomicki jest również autorem pokażnej części zbiorowego dzieła pt. *Międzynarodowy ruch robotniczy. Wiek XIX—1945*, Warszawa 1976.

W drugiej połowie lat siedemdziesiątych do cenniejszych artykułów na temat historii ruchu robotniczego zaliczyć trzeba zwłaszcza ogłoszone w „Dziejach Najnowszych”: *Socjalistyczna Międzynarodówka Robotnicza a ruch socjalistyczny w Polsce w okresie międzywojennym* (1978, nr 2), *Kilka uwag nad aktualnym stanem badań nad dziejami ruchu robotniczego w okresie międzywojennym* (1979, nr 2), *Ruch robotniczy wobec reżimów dyktatorskich w Europie środkowo-wschodniej 1918—1939* („Z pola walki” 1979, nr 3). Z tego okresu pochodzi też wydawnictwo dydaktyczne pt. *Międzynarodowy ruch socjalistyczny w okresie międzywojennym. Dokumenty programowe* (Warszawa 1975) i skrypt WSNS wydany w 1977 r. pt. *Ruch robotniczy w Polsce 1935—1939*.

Po kwerendach krajowych i zagranicznych w ostatnich latach powstały kolejne rozprawy J. Tomickiego: *Socjalistyczna Międzynarodówka Robotnicza wobec światowego kryzysu gospodarczego i zwycięstwa faszyzmu w Niemczech* („Dzieje Najnowsze” 1989, nr 2); *Założenia ideowo-programowe lewicy SMR w latach 30-tych* („Z pola walki” 1981, nr 1); *Socjaldemokracja wobec kwestii kolonialnej w dwudziestoleciu międzywojennym* („Dzieje Najnowsze” 1985, nr 3—4). Dziejów lewicy socjalistycznej w Polsce dotyczyły artykuły: *Partie socjalistyczne mniejszości narodowych u progu lat trzydziestych* („Dzieje Najnowsze” 1980, nr 3); *Austro-marksizm a polska lewica socjalistyczna w okresie Drugiej Rzeczypospolitej* („Dzieje Najnowsze”, 1983, nr 1—2), *Międzynarodówka II i pół i jej wpływ w Polsce* („Dzieje Najnowsze”, 1981, nr 1—2). Czytelnikowi niemieckiemu natomiast przekazał J. Tomicki zarys pt. *Parteien und Parteiensystemen in Polen (1918-bis 1939)* („Jahrbuch für Geschichte” 1981).

Kilkuletnie studia szczegółowe i kwerendy złożyły się na jedną z najcenniejszych monografii autorstwa J. Tomickiego pt. *Lewica socjalistyczna w Polsce 1918—1939* (Warszawa 1982), która znowu stała się podstawą nagrody Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Rok później w serii monografii partii robotniczych „Książki i Wiedzy” pojawiła się z kolei pierwsza synteza półwiekowych dziejów PPS (*Polska Partia Socjalistyczna 1892—1948*, Warszawa 1983), też nagrodzona przez „Politykę” i nader przychylnie przyjęta przez krytykę naukową. W 1984 r. z inspiracji i pod redakcją J. Tomickiego przy współpracy z Instytutem Historii PAN ukazała się w serii „Konfrontacje historyczne” — w „Wiedzy Powszechnej” — *Polska Odrodzona 1918—1939. Państwo, społeczeństwo, kultura*. Dzięki niezwykłemu powodzeniu pracę tę wkrótce wydano ponownie. Popularna wersja tej problematyki została ujęta w książce *Druga Rzeczpospolita — oczekiwania i rzeczywistość* wydanej przez Młodzieżową Agencję Wydawniczą.

Obciążony licznymi obowiązkami organizacyjno-naukowymi J. Tomicki podwoił swą aktywność publikacyjną. Pisał referaty na konferencje naukowe w Au-

strii, RFN, Francji, Szwecji, na Węgrzech; część z nich znajduje się jeszcze w stadium druku. Zawierały one bardzo cenne wyniki nowych dociekań i oryginalne refleksje (m.in. *Bela Kun a polski ruch robotniczy*, „Z pola walki” 1986, nr 4, i wersja węgierska, *Uwagi o stanie polskiej historiografii ruchu robotniczego. Rzut oka na znaczenie konferencji sztokholmskiej działaczy II Międzynarodówki 1917 r.*).

Wreszcie w 1987 r. wydana została praca zbiorowa pt. *Wizje socjalizmu w Polsce do 1948 r.*, której J. Tomicki był redaktorem i współautorem. Zawarte w niej studia były pierwszym owocem zespołowych badań skoncentrowanych w ANS, które zapoczątkował i którymi kierował. Inne studia szczegółowe ujrzały światło dzienne jako wewnętrzne publikacje ANS, pozostałe autorstwa J. Tomickiego znajdują się w druku (m.in. wybór publicystyki Ignacego Daszyńskiego i zbiór dokumentów dotyczących wzajemnych stosunków polskiego i międzynarodowego ruchu robotniczego).

Ogromna pracowitość J. Tomickiego przejawiała się też w rozległej działalności popularyzatorskiej adresowanej do licznych odbiorców: czytelników „Nowych Drog”, słuchaczy radia i telewizji, czytelników „Polityki”, „Kultury”, nauczycieli historii („Wiadomości Historyczne” i zeszyty historyczne „Głosu Nauczycielskiego”). Wszystkie te dokonania nie zostały niezauważone, o czym świadczyły liczne nagrody już wymienione, a także nagroda im. L. Waryńskiego, „Trybuny Ludu” i szczególnie ceniona przez laureata nagroda Societatis Jablonoviensis (NRD). Był też odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski (1984) i innymi odznaczeniami.

Na koniec tego rejestru bogatych dokonań J. Tomickiego niech mi wolno będzie wprowadzić akcent osobisty, żegnam bowiem w ten sposób swego przyjaciela, który wśród wielu innych bliskich mu historyków mnie także przyciągnął do współpracy nad realizacją swoich wielkich planów badań nad ruchem robotniczym; plan ów miał objąć — po fazie rekonstrukcji podstawowych faktów — penetrowanie bazy społecznej, zasięgu oddziaływania, kanonu upowszechnianych wartości i wielu innych problemów. Współuczestniczyłem w Jego seminarium doktorskim i w przygotowywaniu roboczych konferencji naukowych, sesji oraz wydawnictw. Był to — muszę przyznać bez cienia przesady — najciekawszy okres mojej pracy, który dał mi wiele nowych doświadczeń; był też nieocenioną intelektualną przygodą. Chciałbym, aby wszystko, co napisałem, a co bezpośrednio pod wpływem majestatu śmierci nie może nie być zaprawione zwykłym ludzkim żalem, było skromnym hołdem złożonym człowiekowi, który w swym życiu tak wiele dokonał i tak wiele pozostawił po sobie dobrej pamięci.

JERZY MYŚLIŃSKI

Warszawa, w czerwcu 1988 r.